

مطالعه تطبیقی جایگاه حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک

مهدی گودرزی*
 دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
 mehdigdrz@yahoo.com

الهه بذرافشان**
 دانشگاه تهران، تهران، ایران
 elahe_bazrafshan96@atu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۰۸

تاریخ اصلاحات: ۱۳۹۸/۰۸/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۰۹

چکیده

امروزه استفاده از تحقیق و توسعه مشترک باعث تسهیل پیشرفت فناوری شده و این امر منجر به تولید محصولات، فرایندها و خدمات جدید برای بازار شده است. برای صیانت از این دستاوردها حقوق مالکیت فکری در همکاری‌های فناورانه بین‌المللی و همچنین پروژه‌های تحقیقاتی مشترک بین بخش خصوصی و دولتی به‌خصوص در زمینه ثبت اختراع اهمیت دوچندانی یافته است. به‌طوری‌که مالکیت فکری نقش اساسی در ترویج این نوع از همکاری‌ها بین دانشگاه، صنعت و دولت داشته و نقش مکمل در توسعه فناوری را بازی می‌کند؛ اما نگاهی به سیاست‌های مالکیت فکری ایران در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و کنسرسیوم‌ها در گذشته نشان می‌دهد که چارچوب منسجم و کاملی در رابطه با دارایی‌های فکری منتج شده از این همکاری‌ها وجود ندارد. بنابراین دو پرسش اصلی این تحقیق عبارت از حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک شامل چه مفادی است و چه راهکارها و پیشنهادهایی برای بهبود حمایت از حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک در ایران پیشنهاد می‌شود، هستند. این پژوهش یک پژوهش مقایسه‌ای و تطبیقی می‌باشد و از روش کتابخانه‌ای به مطالعه عمیق در ادبیات موجود و مقالات و کتاب‌های داخلی و خارجی در حوزه مالکیت فکری و پروژه‌های تحقیقاتی مشترک پرداخته و به‌طور خاص بر روی موافقت‌نامه‌های پروژه‌های تحقیقاتی مشترک در کنسرسیوم اروپا و انگلستان متمرکز بوده است. در نهایت پیشنهاد شده در قراردادهایی که بین شرکا و ذی‌نفعان مختلف نظیر دانشگاه‌ها، وزارت عتف، شورای عالی عتف و بخش خصوصی در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک منعقد می‌شود، بندهای برای تعیین تکلیف حقوق مالکیت فکری منتج از طرح‌های کلان از جمله دارایی‌های فکری قبلی، دارایی فکری ایجاد شده در طول قرارداد اما خارج از شمول قرارداد فعلی، مالکیت مشترک در دارایی فکری بعدی، حقوق دسترسی، انتقال، محافظت، نحوه استفاده، انتشار و محرمانه‌بودن دارایی‌های فکری حاصله به قرارداد اضافه شود.

واژگان کلیدی

حقوق مالکیت فکری؛ مدیریت مالکیت فکری؛ پروژه‌های تحقیقاتی مشترک؛ کنسرسیوم تحقیقاتی؛ توافقنامه کنسرسیوم؛ توافقنامه کنسرسیوم کمیسیون اروپا.

۱- مقدمه

امروزه با توجه به اینکه نرخ رشد اقتصادی مستقیماً با نرخ تولید محصولات جدید تغییر می‌کند، نوآوری به‌عنوان یک عامل مهم و رمز پویایی، اقتدار و ثروت کشورها شناخته شده است. نوآوری در سطوح پیشرفته و با بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته، نیازمند همکاری‌های بیشتری در سطح شرکت‌ها، دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی خصوصی و دولتی است. در این خصوص یکی از زیرساخت‌های لازم برای ترویج نوآوری و رسیدن به یک اقتصاد دانش‌بنیان برخورداری از یک نظام حمایت از مالکیت فکری است تا پژوهشگران انگیزه لازم را برای خلق و تجاری‌سازی دارایی‌های فکری داشته باشند [۴]. همچنین با توجه به اینکه مشارکت‌های پژوهشی واکنش حیاتی راهبردی در رقابت جهانی است و

روند بین‌المللی به سمت برون‌سپاری تحقیق و توسعه می‌باشد، سازمان‌های پژوهشی و سرمایه‌گذاران طرح‌های تحقیق و توسعه هر کدام به دنبال منافع خود به طرح‌های تحقیق و توسعه مشارکتی رو آورده‌اند [۵]. اما باید در نظر داشت که پروژه‌های تحقیق و توسعه مشارکتی همیشه به موفقیت نمی‌انجامند و گاهی با مشکلات و هزینه‌هایی مواجه می‌شوند. در بررسی‌های انجام‌شده مشخص شد که یکی از موانع در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک، بحث حقوق مالکیت فکری و نگرانی درباره محرمانه‌بودن دارایی‌های فکری می‌باشد که در این زمینه سیاست‌های دولتی و دانشگاهی بسیار مهم می‌باشند. در اینگونه مشارکت‌ها، بویژه این سؤال مطرح می‌شود که آیا می‌توان به توازن بین منافع ذینفعان مختلف در چنین پروژه‌هایی دست یافت و چگونه چنین رویکرد متوازنی به

* نویسنده مسئول - عضو هیأت‌علمی دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی
 ** کارشناس ارشد مدیریت تکنولوژی، دانشگاه علامه طباطبائی

- چه راهکارها و پیشنهادهایی برای بهبود حمایت از حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک در ایران پیشنهاد می‌شود؟

۱- مروری بر پیشینه پژوهش

۱-۲- حقوق مالکیت فکری

مالکیت فکری آفرینش‌ها و نوآوری‌های منتج شده از افکار و اندیشه‌ای افراد است که در نتیجه فعالیت در زمینه‌های صنعتی، فنی، ادبی و هنری پدید می‌آید و توسط دولت و قانون در یک چارچوب زمانی و مکانی مشخص از آن حمایت می‌شود [۱]. مالکیت فکری، مالکیت و حیطة قانونی است که به موجب آن صاحب اثر می‌تواند از منافع و شکل خاصی از فعالیت یا اندیشه ابراز شده خود، به‌طور انحصاری براساس مدت زمانی که قانون ملی کشوری تعیین شده است، استفاده نماید. حقوق مالکیت فکری در قراردادهای تحقیقاتی مشترک به حمایت از دستاوردهای منتج شده از همکاری‌ها می‌پردازد و سبب می‌شود تا شرکت‌کنندگان جهت به اشتراک‌گذاری دارایی‌های فکری‌شان در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک اطمینان حاصل کنند [۲]. در ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر، حق برخورداری از منافع معنوی و مادی ناشی از هرگونه محصول فعالیت علمی، ادبی یا هنری را در کنار حقوقی نظیر حق حیات، حق آزادی بیان و اندیشه به رسمیت می‌شناسد. همین موضوع در پی‌بردن به اهمیت و جایگاه مقوله حقوق مالکیت فکری کفایت می‌کند، چرا که یکی از حقوق اساسی انسان محسوب شده است [۳]. در ایالات متحده آمریکا^۱ علاقه‌مندی کنگره به تسهیل نوآوری‌های فناورانه منجر به اصلاحات در قانون ثبت اختراع و تجاری‌سازی شد. قانون بای-دول^۲ یک چارچوب کلی برای ترویج گسترده از نتایج تحقیق و توسعه با منابع مالی دولتی تعیین کرد که به سبب آن حق ثبت اختراعات با هدف تشویق تجاری و نوآوری فناورانه به واحد تحقیق و توسعه واگذار می‌شود. هدف این قانون کاهش بروکراسی و تشویق صنعت و بخش خصوصی به کاربرد و تجاری‌سازی تحقیق و توسعه با منابع دولتی، افزایش مشارکت شرکت‌های کوچک در تحقیق و توسعه، تقویت همکاری‌های بین‌المللی با استفاده از سیستم ثبت اختراع می‌باشد [۸]. طبق قانون بای-دول، مؤسسه غیرانتفاعی (دانشگاه و صنعت) باید در یک زمان توافق شده با دولت متعهد به تجاری‌سازی اختراع باشد. در شرایطی استثنایی زیر دولت می‌تواند اولویت حقوق اختراع را در دست بگیرد:

- دولت تحت شرایط استثنایی که توسط خود مؤسسه تعیین می‌شود، تجاری‌سازی آن را قبول کند.
- دولت می‌تواند زمانی که در ایالات متحده پیمانکار یا محل کسب‌وکار برای تجاری‌سازی آن اختراع وجود ندارد، یا اختراع در معرض یک کنترل دولت خارجی است و یا زمانی که اختراع مربوط

مدیریت حقوق مالکیت فکری می‌تواند از طریق مدیریت اثربخش دارایی فکری، ارتقاء یابد [۶]. در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و کنسرسیوم‌ها، مشخص کردن حقوق مالکیت فکری برای تجاری‌سازی دستاوردهای نوآورانه نقش بسزایی دارد. همچنین باید توجه داشت که در اکثر مواقع، بخش مهمی از منابع مالی تحقیقات در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی توسط بخش دولتی تأمین می‌شود. حمایت از دارایی‌های فکری منتج شده از این تحقیقات و حق بهره‌برداری و تجاری‌سازی آن‌ها باید به نحوی باشد که انگیزه لازم را برای پژوهشگران حفظ نماید و همچنین حداکثر نتایج آن به نفع جامعه و کشور شود [۷].

امروزه دستیابی به فناوری‌های برتر به عنصری کلیدی در کسب مزیت رقابتی تبدیل شده و انجام پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و تشکیل کنسرسیوم‌های توسعه فناوری در رقابت‌پذیری بنگاه‌ها نقش اساسی بازی می‌کند؛ اما به نظر می‌رسد که در کشور ایران، به‌عنوان کشوری در حال توسعه، تلاش چندانی در خصوص حمایت از حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و کنسرسیوم‌ها صورت نپذیرفته است. در واقع بررسی‌ها و مطالعات اولیه نشان می‌دهد که در کشور ما به دلیل بروز مسائل حقوق مالکیت فکری که ناشی از عدم آگاهی از تأثیر حقوق مالکیت فکری در روند تسهیم منافع فناوری توسعه‌یافته در تمامی ابعاد آن از جمله: خلق، تجاری‌سازی، محرمانگی، ثمردهی و ایجاد انگیزه در مجریان این پروژه‌ها بوده‌اند، بسیاری از پروژه‌های تحقیقاتی مشترک را با چالش روبرو ساخته‌اند. خروجی‌های فکری منتج شده از همکاری‌های تحقیقاتی شامل اختراع، دانش فنی و سایر نتایج مانند دانش تجاری‌سازی است، بنابراین راهبردهای توسعه مالکیت فکری باید طیف گسترده‌ای را در برگیرند؛ بنابراین داشتن یک چارچوب حقوق مالکیت فکری در نحوه و چگونگی توزیع نتایج همکاری‌های پژوهشی بین اعضای مختلف بسیار مهم است. از این‌رو نقش حقوق مالکیت فکری برای گسترش پروژه‌های تحقیقاتی مشترک که باعث پیشبرد فناوری شود، از ملزومات اساسی در این عرصه بشمار می‌آید [۷]. با توجه به آنچه اشاره شد، این مقاله با هدف رسیدن به یک چارچوب استاندارد برای حمایت از حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و کنسرسیوم‌ها تدوین شده است، در ابتدا با مرور ادبیات در حوزه مالکیت فکری و آشنایی با مفاهیم حقوق مالکیت فکری، تحقیقات مشارکتی و کنسرسیوم به بررسی نقش حقوق مالکیت فکری در کنسرسیوم‌ها پرداخته شد و سعی بر این شد که با مطالعه مروری بر توافقنامه‌های مدل در کمیسیون اروپا و انگلستان و شناختن اجزای مورد نیاز در موافقت‌نامه‌ها برای حمایت از حقوق مالکیت فکری، به نقاط ضعف در این زمینه پی برده و راهکارها و پیشنهادهایی برای داشتن یک توافقنامه مدل به شورای عالی علوم تحقیقات و فناوری پیشنهاد گردد. در این راستا سؤال‌های اصلی مطرح در این مقاله به شرح زیر است:

- حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک شامل چه مفادی است؟

1. United States of America
2. Bayh-Dole Act

۲-۲- همکاری و انتقال فناوری

تحقیقات مشارکتی، تحقیقاتی است که در آن سازمان‌ها به‌منظور ایجاد اهداف مشترک با یکدیگر همکاری کرده و به‌طور جمعی بر روی پس زمینه^۹ و زمینه‌های فردی^{۱۰} خود در ایجاد دانش جدید پیش‌زمینه^{۱۱} تلاش می‌کنند. اجزای همکاری فناورانه به سه بخش مذاکره، قرارداد و اجرا تقسیم می‌شود؛ در هر کدام از بخش به‌خصوص در قراردادهای همکاری باید به مسائل حقوق مالکیت فکری توجه شود. از انواع قراردادها در تحقیقات مشارکتی می‌توان قرارداد کنسرسیومی برای تحقیق و توسعه و یا قراردادهای تحقیق و توسعه مشارکتی^{۱۲} را نام برد [۱۰].

پس‌زمینه به آن دسته از اطلاعاتی گفته می‌شود که افراد ذینفع قبل از ورود به توافقنامه دارا می‌باشند و نیز حق تکثیر یا سایر حقوق مالکیت فکری مربوط به این اطلاعات را دارند. قبل از ورود به توافقنامه، درخواستی مبتنی بر استفاده از این اطلاعات در طول پروژه برای استفاده از پیش‌زمینه داده می‌شود. در یک پروژه همکاری مشترک می‌توان از پس زمینه به‌عنوان یک قدرت چانه‌زنی در مذاکرات استفاده کرد، بنابراین محافظت از پس‌زمینه امری ضروری است و باید شرایط استفاده از پس‌زمینه در داخل و خارج پروژه مورد بحث قرار گیرد [۱۰].

پیش‌زمینه به آن دسته از نتایج اطلاعاتی گفته می‌شود که در طول پروژه، صرف‌نظر از اینکه می‌توانند محافظت شوند، تولید می‌شوند. چنین نتایجی از طریق حقوق مربوط به کپی‌رایت، حقوق طراحی، حق ثبت اختراع، حقوق تنوع گیاهان یا اشکال مشابه محافظت می‌شوند [۱۰].

زمینه‌های فردی آن دسته از نتایج، از جمله اطلاعات، صرف‌نظر از اینکه آن‌ها می‌توانند محافظت شوند، به‌صورت موازی با پروژه تولید می‌شوند [۱۰].

۲-۲-۱- کنسرسیوم تحقیقاتی، توافقنامه‌های مدل و قرارداد کنسرسیوم
کنسرسیوم تحقیقاتی معمولاً یک مجموعه غیرانتفاعی با هدف توسعه فناوری و متمرکز بر تحقیقات بنیادی و کاربردی در زمینه فناوری است که از امکانات و منابع چندین شرکت و سازمان تشکیل می‌شود. با توجه به اینکه تحقیقات انجام شده در این کنسرسیوم پاسخگویی به گستره وسیعی از نیازهای جامعه است و اثرگذاری وسیع و بلندمدتی بر روی جامعه دارد، بنابراین حقوق مالکیت فکری این پروژه‌های تحقیقاتی که پاره‌ای اوقات از حمایت دولتی برخوردار هستند، حائز اهمیت است [۱۲]. لازم به ذکر است در هر کنسرسیوم تحقیقاتی قرارداد حقوقی که به رشته تحریر در می‌آید تعیین‌کننده حقوق مالکیت فکری و تکالیف طرفین قرارداد در باب این حقوق می‌باشد.

به امنیت ملی مانند (نیروی دریایی، هسته‌ای و برنامه‌های سلاح و انرژی) است، تجاری‌سازی را به عهده بگیرد.

از این رو قانون بای-دول سبب شد که نگرانی دانشگاه‌ها در مورد تحقیقات مشارکتی با بودجه دولتی از بین برود و با حذف محدودیت‌ها، این مجوز سبب ارتقاء تعامل با صنعت شود [۸].

۲-۱-۱- مدیریت مالکیت فکری

جهانی‌سازی، تغییر اقتصادها، رقابت و بحران مالی باعث ایجاد کسب و کار جدید، بازار و قوانین جدید شده است که این امر نیاز به ارتباطات تحقیق و توسعه مشارکتی را افزایش داده است و یکی از مباحث مهم در این زمینه بحث مدیریت مالکیت فکری است که باعث پویایی چرخه توسعه دانش می‌شود و بی‌توجهی به این امر به تدریج انگیزه ایجاد تغییر و ظهور ابداعات جدید را می‌بندد [۹].

مدیریت مالکیت فکری که توسط پروفیسور برت لتن^۱ در تاریخ ۲۲ دسامبر ۲۰۱۶ تعریف شده است، «تصمیم‌گیری در مورد مالکیت فکری است که در یک محیط مشارکتی انجام می‌شود [۱۰].»
گرجت و مومیا^۲ (۲۰۱۸) در مطالعات موردی به این نتیجه رسیده‌اند که مدیریت دارایی‌های فکری در هر فعالیت یا همکاری پژوهشی و مشترک باید فرایندهای زیر در آن سازماندهی شود [۱۱].

جدول ۱- مراحل مدیریت دارایی‌های فکری در همکاری‌های پژوهشی [۱۱]

مرحله	فرایند
مرحله قبل از IP ^۳ : خلق IP	سیاست مالکیت فکری و قراردادها نظام امنیت دارایی فکری محرك‌های خلق ایده فرایندهای خلق ایده موجودی ایده (دارایی فکری بالقوه)
مرحله IP ^۴ : حفاظت از دارایی فکری	انتخاب ایده پروتکل‌های اداری مالکیت فکری نظام ارزیابی دارایی فکری موجودی دارایی فکری (دارایی فکری تجاری‌نشده)
مرحله پس از IP ^۵ : تجاری‌سازی دارایی فکری	نگهداری دارایی فکری تجاری‌سازی دارایی فکری موجودی دارایی فکری (دارایی فکری تجاری‌شده)
مرحله اکتساب IP ^۶	نیاز به اکتساب ^۷ موجودی دارایی فکری (دارایی فکری اکتساب‌شده)
مرحله اجرای IP ^۸	اعمال مالکیت فکری

9. Background
10. Sideground
11. Foreground
12. Cooperative Research and Development Agreements

1. Prof. Bert Leten
2. Gargate and Momaya
3. Pre-IP Stage
4. IP Stage
5. Post IP Stage
6. IP Acquisition
7. Acquisition Need
8. IP Enforcement

۲-۲-۲- نقش حمایت از مالکیت فکری در کنسرسیوم‌ها و طرح‌های تحقیقاتی مشترک

همان‌طور که اشاره شد مسأله انتقال فناوری یا انتقال دانش مستلزم توجه دولت و سیاست‌گذاران و دانشمندان است که زیرساخت‌های تحقیقاتی مشترک را فراهم آورند. دولت به ازای دریافت مالیات از مردم بخشی از آن را در تحقیقات مشارکت استفاده کرده تا از دانش و فناوری‌های ایجادشده به نفع جامعه حمایت کند و در نتیجه باعث افزایش اشتغال و افزایش درآمد مالیاتی خود می‌شود؛ اما باید توجه داشت که انتقال فناوری مستلزم ادعای حقوق مالکیت فکری است. چارچوب حقوق مالکیت فکری در حل کردن چگونگی توزیع نتایج همکاری‌های پژوهشی بین اعضای مختلف در همکاری‌های بسیار مهم هستند. خروجی‌های فکری از همکاری‌های تحقیقاتی شامل دانش، دانش ضمنی و سایر نتایج مانند دانش تجاری در بازار و سایر دانش‌های علمی و فناورانه است، بنابراین سیاست‌ها و راهبردها باید طیف گسترده‌ای را در برگیرند. اهمیت موافقت‌نامه‌های همکاری رسمی در این است که ابتدا شرکت‌کنندگان را به شناسایی منافع و حقوق افراد درگیر در پروژه تشویق می‌کند و به‌عنوان یک سند قانونی در طول پروژه و بعد از آن، از افراد و حقوقشان حمایت می‌کند. در تدوین حقوق مالکیت فکری در طرح‌های تحقیقاتی مشترک باید نکاتی را در نظر گرفت [۱۳]:

- در همکاری‌های مشارکتی یک نیاز قوی برای افزایش آگاهی از حقوق مالکیت فکری وجود دارد. حقوق دانش‌پژوهانی که در پروژه‌های تحقیقاتی شرکت می‌کنند و همچنین نتایج و مسئولیت‌هایشان باید به‌صورت محرمانه مشخص شود.
  - سازمان‌های تحقیقات دولتی و مؤسسات مالی باید هنگام ایجاد سیاست‌های حقوق مالکیت فکری، راهبرد و سیاست‌های خود را در نظر بگیرند.
  - قوانین مربوط به حقوق مالکیت فکری باید با اهداف همکاری، سازگاری داشته باشد. این شامل ملاحظات هزینه‌ها و میزان پوشش ثبت اختراعات در حوزه‌های مختلف قضایی می‌شود.
  - بسته به اهداف همکاری، حفاظت از حقوق مالکیت فکری مستقل از چرخه حیات پروژه، باید در خروجی تحقیقاتی مشخص باشد. این امر در زمینه‌هایی مانند فناوری نانو و دارویی که در آن بین فاز تحقیقات عمومی و کاربردی تمایز اساسی وجود دارد، مهم می‌باشد.
- علاوه بر این باید یک سری توصیه‌های سیاسی را نیز در نظر گرفت:
- اغلب پیشنهاد می‌شود که پژوهشگاه‌های دولتی علاوه بر مقررات چارچوب اساسی حقوق مالکیت فکری، توافق‌نامه‌های استاندارد کنسرسیوم را به منظور حفاظت از شرکت‌های کوچک و متوسط در برنامه‌های تحقیق و توسعه ایجاد کنند؛ اما به علت اینکه طیف وسیعی از موضوعات و انواع شرکت‌کنندگان در پروژه‌های تحقیقاتی وجود دارد، پوشش دادن همه‌ی موضوعات با یک توافق‌نامه کنسرسیوم مشکل است؛ بنابراین بهترین کاری که می‌توان انجام داد، شناسایی و توضیح دادن مسائل به شرکت‌کنندگان و آگاهی از جنبه‌های حقوق مالکیت فکری است.

توافق‌نامه‌های مدل^۱ برای تحقیق و توسعه مشترک بین دانشگاه‌ها یا دیگر سازمان‌های تحقیقاتی و پژوهشگاه‌های دولتی به صورت ملی و یکپارچه توسعه داده شده است. توافق‌نامه‌های مدل جنبه‌های مختلف رابطه بین شرکت‌های سودجو و پژوهشگاه دولتی دانش‌محور را به‌طور نظام‌مند در نظر می‌گیرد و این موضوع باعث کمک به توسعه طرح‌های آینده و همچنین کمک به مذاکره در مورد همکاری برای سود دو جانبه می‌شود. این توافق‌نامه‌ها شرایط مذاکره و ضوابط را تسهیل کرده تا شرکا بتوانند روابطی را به وجود آورند که باعث انتقال مؤثر و کارآمد فناوری شود. در توافق‌نامه‌های مدل حتی اگر سیستم‌های قانونی کشورها شبیه به هم باشند اما تفاوت‌های ظریف بین‌المللی را نیز باید در نظر گرفت [۱۲]. برای این منظور توافق‌نامه مدل در برگیرنده:

- علاقه شرکای تحقیقاتی و کسب‌وکار برای روشن کردن بخش‌های اصلی همکاری و بهره‌برداری از مالکیت فکری
  - ویژگی‌های ملی قوانین مرتبط با حق ثبت اختراع و آیین‌نامه کشورها، می‌باشد.
- یکی از انواع توافق‌نامه‌ی مدل، موافقت‌نامه‌های کنسرسیومی^۲ است. موافقت‌نامه کنسرسیوم یک توافق‌نامه قانونی است که بین ذینفعان پروژه‌ها بسته می‌شود و کنسرسیوم باید با توجه به شرایط و ضوابط، توافق‌نامه‌های کنسرسیوم خود را به بهترین وجه به نفع اعضای خود تبیین کند [۱۰]. کمیسیون اروپا^۳ از زمان برنامه ششم برنامه‌ریزی برای تحقیق و توسعه فناوری^۴، موافقت‌نامه‌های کنسرسیومی را برای پروژه‌های تحقیقاتی، اجباری کرده است. هدف از موافقت‌نامه‌های کنسرسیومی، تنظیم مقررات مهم پروژه‌های دولتی است که در توافق‌نامه‌های اعطایی^۵ بین کمیسیون اروپا و پروژه نادیده گرفته شده است. جنبه‌های اصلی که در موافقت‌نامه کنسرسیوم پوشش داده می‌شود، عبارتند از:
- سازمان داخلی کنسرسیوم
  - توزیع کمک مالی کمیسیون
  - تعهدات و توافق‌نامه محرمانه‌بودن بین شرکا
  - مدیریت مالکیت فکری و دسترسی به نتایج به‌دست آمده (مثلاً در چه وقتی و در چه شرایطی باید از نتایج به سایر شرکاء و وابستگان آن‌ها می‌توان دسترسی پیدا کرد)
- این قراردادها تأثیر بسیار مهمی بر نحوه ایجاد قراردادهای همکاری حتی در خارج از برنامه‌های مرتبط را دارند [۱۰].

1. Model Agreements
2. Consortium Agreements
3. European Commission
4. 6th Framework Programme for Research and Technological Development.
5. Grant Agreement

بهره‌برداری از دانش قبل، حین و بعد از پروژه تأکید می‌کند. این قوانین باید با ایجاد یک نظام کلی تمام منافع طریقین و بازده اقتصادی شرکا و دسترسی طرف‌های ثالث به دارایی‌های فکری ایجادشده در پروژه را مشخص کند [۱۷]. زیرا هرکدام از ذینفعان به دنبال دارایی‌های فکری در طول پروژه و حتی قبل یا بعد از اتمام پروژه هستند، بنابراین عدم وجود قرارداد مبتنی بر دارایی‌های فکری ایجادشده در حین، قبل و بعد از پروژه باعث بروز مشکلات زیادی می‌شود. از این رو ایجاد یک مدل سازماندهی و ساختاردهی شده با موضوعات مالکیت فکری ایجادشده در پروژه‌های مشارکتی الزام‌آور می‌باشد و می‌توان آن را به سه مرحله قبل از شروع همکاری، در مرحله اجرای پروژه و مرحله اتمام تقسیم‌بندی کرد [۱۶].

۱۳- روش‌شناسی تمقیق

پژوهشگران از حوزه‌های مختلف علمی روش تحقیق تطبیقی یا مقایسه‌ای را یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین روش‌های پژوهش می‌دانند که مبتنی بر فهم شباهت‌ها و تفاوت‌ها می‌باشد. در این روش محققان با مقایسه و تطبیق دو یا چند پدیده، به بررسی ابعاد آن‌ها پرداخته و ضمن تحلیل شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان، به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری تحقیق می‌پردازد. رویکرد مورد استفاده در این مطالعه با توجه به ماهیت تحقیق روش تحقیق، کیفی است. هدف پژوهش، مطالعه حقوق مالکیت فکری در بندهای قراردادهای تحقیقاتی مشترک و کنسرسیوم‌های پژوهشی در کشورهای پیشرو جهان با کشور ایران است؛ به عبارت دیگر این تحقیق به صورت کیفی و با راه تطبیقی اجرا می‌شود تا با شناسایی اجزای حقوق مالکیت فکری در بندهای قراردادهای تحقیقاتی مشترک و مقایسه آن با کشور ایران و تحلیل این اطلاعات با یکدیگر، در نهایت پاسخ مناسب برای سؤال‌های تحقیق ارائه شود. روش گردآوری اطلاعات در این مقاله انجام مطالعات کتابخانه‌ای، جستجو در اینترنت، مقالات و قراردادهای بوده است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات مقایسه تطبیقی با استانداردها (توافقنامه کنسرسیوم کمیسیون اروپا و موافقت‌نامه کنسرسیوم انگلستان) است.

۱۴- مطالعه تطبیقی

از آنجا که حقوق مالکیت فکری در توسعه فناوری و انجام پروژه‌های تحقیقاتی مشترک نقش انکارناپذیری دارد، دولت‌ها یک چارچوب مشترک حقوق مالکیت فکری جهت تقویت نوآوری و توسعه فناوری طرح‌ریزی کرده‌اند. در این بخش به مطالعه چارچوب‌های حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و کنسرسیوم‌ها در اتحادیه اروپا، کشور انگلستان و کشور ایران (شورای علوم، تحقیقات و فناوری یا عتف) پرداخته شده است. سپس بندهای مربوط به حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک در یک جدول (جدول شماره ۲) با یکدیگر مقایسه می‌شوند.

• شرکت‌های بزرگ و چند ملیتی با سیستم مالکیت فکری در همکاری‌های بین‌المللی سازگاری بیشتری دارند؛ اما شرکت‌های کوچک و متوسط این‌طور نیستند و بسیاری از آن‌ها از نظر آگاهی و پشتیبانی مالی و مدیریت دانش راهبردی و حفاظت از حقوق مالکیت فکری نیاز به کمک دارند.

• در موافقت‌نامه‌های همکاری ابتدا باید یک مسیر بهره‌برداری از نتایج را برنامه‌ریزی کرد و آن را تحت نظارت داشت و علاوه بر دسترسی گسترده به نتایج، باید به بهره‌برداری از نتایج تحقیقاتی که به صورت عمومی تأمین می‌شود، توجه ویژه‌ای داشته باشیم.

• سیاست‌گذاران نباید در ملاحظات حقوق مالکیت فکری تنها به نتایج سطحی بسنده کنند بلکه باید طیف وسیعی از این نتایج را ببینند. تعیین سطوح صحیح مالکیت، حقوق کاربران پیشین با توجه به نقش هر یک از طرف‌ها و جنبه‌های حقوقی مالکیت فکری یکی از الزامات اطمینان همکاری است. اما باید توجه داشت به دلیل دیدگاه‌های متفاوت طرف‌های همکاری و فقدان استاندارد شناخته‌شده در این زمینه همواره بحث حقوق مالکیت فکری موضوعی پیچیده است و مشخص کردن مسائل مالکیت فکری قبل از آغاز پروژه می‌تواند در موفقیت همکاری‌های مشترک نقش شایان توجهی داشته باشد [۱۴].

اما با توجه به اهمیت و تأثیر حقوق مالکیت فکری در همکاری‌های پژوهشی، مقالات بسیار کمی در رابطه با این موضوع وجود دارد [۱۵].

یک مؤسسه فرانسوی دارایی صنعتی^۱ براساس تحقیقاتی که بر روی همکاری‌های پژوهشی انجام داده است، اتخاذ یک راهبرد صریح و روشن نوآوری مشارکتی و تعریف یک مدل تجاری‌سازی بر روی دارایی‌های فکری مشترک و توسعه مدیریت دارایی‌های فکری را اهرمی برای تسریع همکاری‌های مشترک دانسته‌اند، زیرا یکی از چالش‌های این نوع همکاری‌ها بحث‌های حقوق مالکیت فکری است که باید به صورت یک فرهنگ درونی در همکاری‌های مشارکتی نهادینه شود. از چالش‌های مطرح‌شده بر سر موضوعات مالکیت فکری در این تحقیقات عبارتند از [۱۶]:

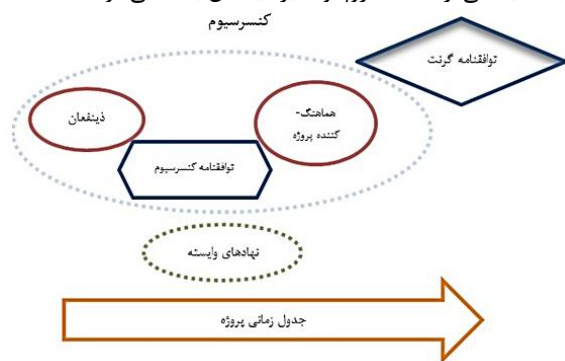
- حقوق مالکیت فکری و دانش فنی موجود قبل از پروژه
  - دارایی فکری خلق شده در خلال مشارکت
  - مالکیت و بهره‌برداری از دارایی فکری ایجادشده
  - ارزش‌گذاری سهم و نقش ذینفعان
  - زمان انتشار و ارزش‌گذاری
  - مالکیت و ارزش‌گذاری دارایی‌های فکری بعد از مشارکت
- در گزارش کمیسیون اروپا (۲۰۰۲) یکی از عوامل موفقیت در طرح‌های تحقیقاتی مشترک و کنسرسیوم‌ها را حقوق مالکیت فکری و نقش راهبردی این موضوع در مشارکت‌های بین‌المللی مطرح کرده است و همچنین به نقش حقوق مالکیت فکری در جریان خلق، استفاده و

۴-۱- توافقنامه کنسرسیوم کمیسیون اروپا

کمیسیون اروپا^۱ یک نهاد اتحادیه اروپا است که نقش قوه مجریه را در اتحادیه اروپا ایفا می‌کند. این کمیسیون مسئول ارائه پیشنهادات قانونی، اجرای تصمیم‌گیری‌ها، تنفیذ پیمان‌نامه‌ها، حمایت از معاهدات اتحادیه اروپا و مدیریت تجارت روزمره اتحادیه اروپا است. ساختار کمیسیون اروپا به صورت کابینه‌ای متشکل از ۲۸ نماینده یا کمیسیونر است و هر یک از کشورهای عضو اتحادیه اروپا دارای یک نماینده در کمیسیون اروپا هستند. این نمایندگان نه برای پیگیری منافع کشور خود، بلکه در راه تحصیل منافع همه‌ی اتحادیه اروپا فعالیت می‌کنند [۱۸].

کمیسیون اروپا در سال ۲۰۰۷ یک مدل عمومی برای توافقنامه اعطایی^۲ و یک مدل عمومی توافقنامه کنسرسیوم را برای پروژه‌های پژوهشی، تحت برنامه هفتم برنامه‌ریزی برای تحقیق و توسعه فناوری^۳، تصویب کرد. همچنین برنامه جدیدی اتحادیه اروپا برای پژوهش و نوآوری در بازه زمانی ۲۰۲۰-۲۰۱۴ است. افق ۲۰۲۰ به عنوان جایگزین چارچوب برنامه هفتم (FP7)، با هدف تسهیل منابع مالی بودجه‌های پژوهش در یک برنامه ادغام شده است که با ایجاد مجموعه قوانین واحد دارایی‌های فکری سبب مشارکت بین کمیسیون اروپایی و صنعت می‌شود و نتایج پروژه را به بازار نزدیک‌تر می‌کند.

توافقنامه کنسرسیوم یک قرارداد خصوصی بین شرکت‌کنندگان در "برنامه هفتم برنامه‌ریزی برای تحقیق و توسعه فناوری"، در مورد تدارکات داخلی در مورد سازمان کار، مدیریت مالکیت فکری، مسئولیت و سایر مسائل است. این توافقنامه باید تمام حقوق و تعهدات ذینفعان پروژه را در نظر بگیرد. موافقت‌نامه کنسرسیوم ویژگی‌های خاصی را برای هر پروژه در نظر می‌گیرد و نقش مکمل برای توافقنامه‌های گرن^۴ دارد و مقررات موجود در توافقنامه‌های گرن^۴ را نفی نمی‌کند. موافقت‌نامه کنسرسیوم باید قبل از امضای توافقنامه‌های گرن^۴ به پایان برسد. این توافقنامه به امضای کمیسیون اروپا به نمایندگی از اتحادیه اروپا و سایر ذینفعان بسته می‌شود [۱۲].

شکل ۱- جدول زمانی توافقنامه‌ها در کنسرسیوم اروپا [۱۲]

موافقت‌نامه کنسرسیوم شامل تمام قوانین مربوط به تعریف مدیریت دارایی فکری قبلی^۵، دارایی فکری بعدی^۶، دارایی فکری ایجاد شده در طول قرارداد اما خارج از شمول قرارداد فعلی^۷، حق انتشار، دسترسی و مسائل محرمانه مالکیت فکری را در بر می‌گیرد. معمولاً قراردادهای کنسرسیوم به سه بخش: مقررات مقدماتی، مقررات مرکزی، مقررات نهایی تقسیم می‌شوند. در بخش مقررات مرکزی، مقررات مربوط به مدیریت مالکیت فکری نهفته است. یک توافقنامه کنسرسیوم به صورت جامع تمام مسائل مهم مدیریت حقوق مالکیت فکری و ویژگی پروژه و مشارکت‌کنندگان را در بر می‌گیرد [۱۲]. مسائلی که باید در توافقنامه مشخص شود، به شرح زیر است:

- دارایی فکری قبلی
  - دارایی فکری ایجادشده در طول قرارداد اما خارج از شمول قرارداد فعلی
  - مالکیت مشترک در دارایی فکری بعدی
  - حقوق دسترسی
  - انتقال
  - محافظت
  - استفاده و انتشار
  - محرمانه‌بودن
- که در ادامه به شرح و توضیح هر یک از این مفاهیم به اجمال پرداخته می‌شود.

الف- دارایی فکری قبلی

معمولاً هر یک از طرفین درگیر در قرارداد کنسرسیوم، مالک تعدادی از دارایی‌های فکری از پیش می‌باشند که از ابتدا با خود آن‌ها را وارد پروژه تحقیق و توسعه می‌کنند. در کنسرسیوم ابتدا باید میزان و نحوه بهره‌برداری از دارایی‌های فکری قبلی هر یک از شرکا در پروژه برای جلوگیری از اختلافات به طور واضح مشخص شود. سپس تمام نقاط قوت و ضعف شریک بررسی شده تا اطمینان حاصل شود که بهره‌برداری مناسبی از آن‌ها در پروژه انجام شده است و نیز در صورتی که هر یک از شرکا بدون حق امتیاز در پروژه‌ها مشارکت می‌کنند، شرایط منصفانه برای دسترسی آن‌ها معین شود.

ب- دارایی فکری ایجادشده در طول قرارداد اما خارج از شمول قرارداد فعلی

در پاره‌ای از اوقات شرکت‌ها به طور هم‌زمان که در یک قرارداد کنسرسیوم در حال تحقیق و توسعه برای بسط دانش فنی خود با مشارکت شرکای دیگر در زمینه فناوری خاصی می‌باشند، در داخل شرکت خود نیز به طور مستقل به توسعه دانش فنی ادامه می‌دهند. دارایی‌های فکری ایجاد شده در طول قرارداد اما خارج از شمول قرارداد فعلی به همین موضوع

5. Background IP

6. Foreground IP

7. Sideground IP

1. European Commission

2. Grant Agreement

3. 7th Framework Programme for Research and Technological Development.

4. Grant Agreement

ه- انتقال

هرگونه تخصیص دائمی مالکیت نتایج پروژه باید در قرارداد مشخص شود. زمانی که انتقال مالکیت در نظر گرفته شد، تخصیص‌دهنده باید ذینفعان را مطلع کرده و اطلاعات کافی در مورد مالک آینده ارائه دهد تا آن‌ها بتوانند از حقوق دسترسی خود دفاع کنند و حق اعتراض برای آن‌ها در نظر گرفته شود. در توافقنامه کنسرسیوم یک دوره اطلاع‌رسانی برای انتقال و اعتراضات در نظر گرفته می‌شود. این دوره برای مقررات عمومی حاکم بر قراردادهای حداقل ۴۵ روز قبل از تاریخ انتقال می‌باشد و شرکت‌کنندگان می‌توانند در عرض ۳۰ روز آینده اعتراض کنند تا انتقال آتی بر روی حقوق دسترسی آن‌ها تأثیر منفی نداشته باشد.

و- حفاظت

کنسرسیوم‌ها باید مناسب‌ترین ابزار حفاظت از دارایی‌های فکری که در فرایند تحقیق و توسعه مشترک ایجاد می‌شوند و نیز شرایطی که حفاظت باید مطابق با منافع قانونی شرکا باشد، پیش‌بینی و در قرارداد درج کنند.

ز- نحوه استفاده و انتشار

در قرارداد باید قوانین مربوط به تعهدات شرکای کنسرسیوم برای استفاده از دارایی‌های فکری ایجادشده در فعالیت‌های تجاری یا تحقیقاتی و همچنین نحوه استفاده از آن، چه به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مشخص شود. همچنین در داخل توافقنامه کنسرسیوم شرایط انتشار، رویه‌های محرمانه‌بودن قبل از افشا، قوانین مربوط به اعلام نشریات و سخنرانی‌ها باید مشخص شود و همه‌ی شرکا باید حداقل ۴۵ روز قبل از تاریخ انتشار از این موضوع مطلع شوند.

ح- محرمانه‌بودن

مقررات مربوط به محرمانه‌بودن و محدودیت‌های آن باید در توافقنامه کنسرسیوم مشخص شود. چنین مقرراتی مشخص می‌کند که چه اطلاعاتی محرمانه محسوب می‌شود و چه چیزی نشانه محرمانه‌بودن اسناد و مدارک نیست.

۴-۲- موافقت‌نامه کنسرسیوم لامبرت^۱ در انگلستان

جعبه ابزار لامبرت^۲ به منظور همکاری بیشتر بین دانشگاه، صنعت و کنسرسیوم‌ها ایجاد شد و پس از اینکه مورد ارزیابی دفتر مالکیت فکری انگلستان^۳ مورد ارزیابی قرار گرفت، به‌عنوان یک استاندارد جامع و مناسب مناسب به کنسرسیوم‌ها و پروژه‌ها تحقیقاتی مشترک پیشنهاد شد [۱۹].

جعبه ابزار لامبرت شامل: راهنمای تصمیم‌گیری، موافقت‌نامه‌های مدل و مواد آموزشی است تا به مذاکرات قراردادهای کمک کند. موافقت‌نامه‌های مدل اطلاعات مفیدی را ارائه داده و روند ساخت قراردادهای ساده‌تر

اشاره دارد تا دارنده مالکیت فکری در توافقنامه کنسرسیوم به‌طور مشخص مدیریت و حقوق دسترسی و اهداف پروژه به منظور جلوگیری از هرگونه درگیری‌های احتمالی آینده در خصوص این نوع از مالکیت‌های فکری که امکان بروز سوء تفاهم و یا طرح دعوی حقوقی می‌گردد را به حداقل برساند و به این ترتیب یک بخش از قرارداد باید به این موضوع اختصاص یابد.

ج- مالکیت مشترک در دارایی فکری بعدی

همان‌طور که از نام این‌گونه از دارایی‌های فکری نیز پیداست در فرایند اجرای پروژه‌های تحقیقاتی مشترک، معمولاً دارایی‌های فکری تولید می‌شود که مالکیت آن باید در توافقنامه کنسرسیوم مشخص گردد. در توافقنامه کنسرسیوم مالکیت مشترک با توجه به وضعیت خاص هر پروژه تعیین می‌شود و در صورتی که شرایط استفاده از مالکیت مشترک تعیین نشود از مقررات عمومی حاکم بر قراردادهای استفاده خواهد شد.

اتحادیه اروپا برای تهیه یک قرارداد کنسرسیوم، تحت برنامه هفتم برنامه‌ریزی برای تحقیق و توسعه فناوری، یک فهرستی تهیه کرده است. بر این اساس، در قرارداد کنسرسیوم ابتدا باید مسائل مربوط به دارایی‌های فکری قبلی یک پروژه به‌طور واضح برای جلوگیری از اختلافات مشخص شود. در پیاده‌سازی موفق یک قرارداد کنسرسیوم باید تمام نقاط قوت و ضعف، موارد مرتبط با دارایی فکری قبلی شرکا در ابتدا بررسی شود و در صورتی که هر یک از شرکا بدون حق امتیاز در پروژه‌ها مشارکت می‌کنند، شرایط منصفانه برای دسترسی آن‌ها به دارایی‌های فکری دیگران معین شود. دیگر موارد مهم پیشنهادی که در توافقنامه‌ها می‌تواند گنجانده شود، به قرار زیر است:

- به اشتراک‌گذاری هزینه‌های مالکیت فکری
- مشخص کردن تقسیم‌بندی منطقه‌ای برای ثبت اختراعات
- تقسیم بازار تجاری
- ایجاد یک سیستم برای حفاظت
- راه‌اندازی یک سیستم برای استفاده (به‌طور مثال مجوز، محدودیت و اشتراک، سود)

د- حقوق دسترسی

حقوق دسترسی در توافقنامه کنسرسیوم می‌تواند به صورت زیر مشخص شود:

- تعیین روش مربوط به درخواست کتبی برای حقوق دسترسی توسط طرفین
- مشخص کردن روشی برای لغو حقوق دسترسی شرکا هنگامی که یک مجوز منحصر به فرد اعطا می‌شود
- تصمیم‌گیری در مورد نحوه صدور مجوزها
- تعریف حقوق دسترسی به قسمت‌های جانبی
- تعریف حقوق دسترسی به مالکیت مشترک در دارایی فکری بعدی

1. Lambert Consortium Agreement
2. The Lambert Toolkit
3. Intellectual Property Office

با بررسی هر کدام از این موافقت‌نامه‌های کنسرسیوم به بندهای ثابتی که در رابطه با حقوق مالکیت فکری در آن‌ها عنوان شده است رسیدیم که به شرح زیر می‌باشد.

- دارایی فکری قبلی
- مالکیت مشترک در دارایی فکری بعدی
- حقوق دسترسی
- انتقال
- محافظت
- استفاده و انتشار
- محرمانه‌بودن

۴-۳- قراردادهای مرتبط با طرح‌های کلان ملی شورای عتف

دبیرخانه شورای عالی عتف تاکنون تعداد ۴۷ طرح کلان ملی را به تصویب رسانده است. براساس مفاد آئین‌نامه اجرایی طرح‌های کلان، "طرح کلان ملی" دارای ویژگی‌های زیر است:

- ارزش‌افزوده فراوان ایجاد می‌نماید و منافع مختلف برای جامعه شامل مزایای اجتماعی، بهداشتی، اقتصادی، فرهنگی و ... را در بردارد.
- مبتنی بر توسعه علوم و فناوری‌های مستقر بر لبه دانش یا بومی‌سازی آن‌ها باشد.
- اندازه و هزینه طرح عموماً فراتر از حیطة و توان یک بخش یا نهاد خاص باشد.
- هم‌راستا با اولویت‌های ملی باشد.
- همکاری نهادها و سازمان‌های مختلف در طرح را در برگیرد.
- توسعه و هم‌افزایی میان اهداف آموزشی و تحقیقاتی را موجب شود.
- شامل طیف گسترده‌ای از طرح‌های تحت حمایت طرح اصلی باشد.
- درخصوص حقوق مالکیت فکری در قراردادهای مرتبط به این طرح‌ها تقریباً مغفول بوده و تنها در ماده ۲۰ دستورالعمل مدیریت راهبری طرح‌های کلان ملی مصوب، اشاره شده "شورای عالی به میزان درصد تأمین اعتبار در مالکیت مادی و معنوی طرح‌ها سهیم بوده و مجری موظف است ضمن درج عنوان شورای عالی به‌عنوان حامی، پس از بهره‌برداری منافع حاصله در قالب فروش محصول/ خدمات، حق بهره‌برداری (روبالیتی)، فروش دانش فنی و موارد مشابه را در اختیار دبیرخانه قرار دهد". این در حالی است که حتی در تفاهم‌نامه‌های منعقد شده برای اجرای طرح‌های کلان بین "متولی طرح"ها و "نهاد محوری" طرح‌ها، اشاره‌ای به نحوه تعیین و مدیریت مالکیت فکری در این طرح‌ها، علی‌رغم اهمیت موضوع مالکیت فکری در پروژه‌های مشارکتی نشده است.

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در اقتصاد دانش‌بنیان، نرخ رشد اقتصادی هر کشور به رشد نرخ محصولات جدید و نوآوری وابسته است به همین سبب توجه به حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک بین دولت، صنعت و

می‌کند، این موافقت‌نامه‌ها به دلیل اینکه فضای مالکیت فکری را قبل از وارد شدن به پروژه مشخص می‌کند سبب می‌شود که شرکا انگیزه طرف مقابل را درک کرده و حمایت‌های لازم را دریافت کند و همچنین چگونگی اختصاص مالکیت فکری و نحوه استفاده از نتایج را نیز مشخص می‌کند. توافقت‌نامه‌های مدل لامبرت به صورت یک فرم ارائه می‌شود که امکان اصلاح توسط شرکا وجود دارد. این توافقت‌نامه در انگلستان و اتحادیه اروپا و کشورهای دیگر نیز استفاده می‌شود. جعبه ابزار لامبرت شامل دو مدل توافقت‌نامه می‌باشد [۱۹]:

- مجموعه‌ای از توافقت‌نامه‌های همکاری مدل پژوهشی که شرایط مالکیت فکری بین دانشگاه و شریک صنعتی یا تجاری آن را مشخص می‌کند.
  - مجموعه‌ای از توافقت‌نامه‌های کنسرسیوم که شامل مکانیزم‌های مختلف برای مالکیت فکری و بهره‌برداری از نتایج در همکاری‌های تحقیقاتی می‌باشد.
- این توافقت‌نامه‌ها به‌عنوان یک راهنمای تصمیم‌گیری در شروع مذاکرات استفاده شده و سبب می‌شود که شرکا موقعیت عملی شریک خود را بهتر بسنجند.
- چهار مدل توافقت‌نامه کنسرسیوم برای همکاری‌های مشترک در انگلستان تعریف شده است:

جدول ۲- مدل‌های توافقت‌نامه کنسرسیوم لامبرت انگلستان [۱۹]

توافقت‌نامه کنسرسیوم	مقررات
توافقت‌نامه A	هر طرف کنسرسیوم مالک نتایج مالکیت فکری است که ایجاد می‌کند و یک مجوز غیر انحصاری استفاده از نتایج را برای رسیدن به اهداف پروژه به طرفین همکاری اعطا می‌کند.
توافقت‌نامه B	هر یک از طرفین دارایی‌های فکری‌شان را به منظور دستیابی به بهره‌برداری هر بخش، اعطا می‌کنند. (یک مجوز غیرانحصاری برای بهره‌برداری از هر بخش اعطا می‌کنند).
توافقت‌نامه C	هر طرف کنسرسیوم مالکیت فکری نتایج اصلی کسب‌وکار خود را دارد و از نتایج آن استفاده می‌کند.
توافقت‌نامه D	هر طرف کنسرسیوم مالک نتایج مالکیت فکری است که ایجاد می‌کند و یک مجوز غیر انحصاری استفاده از نتایج برای رسیدن به اهداف پروژه به طرفین همکاری اعطا می‌کند. اگر هر طرف کنسرسیومی بخواهد از مالکیت فکری دیگران بهره‌برداری کند، باید با مالک آن وارد مذاکره شود.

این موافقت‌نامه‌ها شرایطی را که ممکن است در تحقیقات همکاری امکان‌پذیر است را نشان می‌دهند و قبل از شروع کار، باید شرکا با یکدیگر مذاکره کرده و به توافق برسند و سپس توافقت‌نامه را امضا کنند. توافقات کنسرسیوم B و C برای استفاده با برنامه همکاری تحقیق و توسعه نوآوری انگلستان طراحی شده است و با چند تغییر، می‌تواند برای شرایط دیگر نیز استفاده شود. این توافقت‌نامه‌ها تحت قانون انگلیسی می‌باشد و در صورت استفاده در سیستم‌های حقوقی مختلف باید یک مشاور یا وکیل حقوقی موافقت‌نامه را با شرایط قانون آن کشور تنظیم کند [۱۲].

بررسی‌های صورت گرفته شده مشخص شد که در این قراردادها چارچوبی برای حقوق مدیریت مالکیت فکری برای پروژه‌های تحقیقاتی تعریف نشده است؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد که در قراردادهایی که بین شرکا و ذینفعان مختلف نظیر دانشگاه، وزارت علوم، شورای عالی عتف و بخش خصوصی در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و کنسرسیوم‌ها منعقد می‌شود، بندهای مختلف برای تعیین تکلیف حقوق مالکیت فکری منتج از طرح‌های کلان از جمله دارایی‌های فکری قبلی، دارایی فکری ایجادشده در طول قرارداد اما خارج از شمول قرارداد فعلی، مالکیت مشترک در دارایی فکری بعدی، حقوق دسترسی، انتقال، محافظت، نحوه استفاده، انتشار و محرمانه‌بودن دارایی‌های فکری حاصله مشخص شود و با توجه به اینکه توافقنامه کنسرسیوم کمیسیون اروپا نسبت به کنسرسیوم لامبرت انگلستان و مدل پیشنهادی مؤسسه فرانسوی دارایی صنعتی در این زمینه جامع‌تر می‌باشد، شورای عتف می‌تواند ضمن در نظر گرفتن این توافقنامه و تطبیق آن با دیگر تحقیقات انجام‌شده در این تحقیق و با توجه به قوانین داخل کشور، یک توافقنامه اولیه‌ای جهت مدیریت حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های طرح‌های کلان ملی مشترک تهیه کند و ذینفعان پروژه را قبل از امضای قرارداد ملزم به توافق بر سر بندهای این توافقنامه نماید. پیشنهاد می‌شود این توافقنامه دارای سه مرحله پیش از آغاز مشارکت، حین اجرای مشارکت و اتمام مشارکت باشد. در مرحله پیش از آغاز مشارکت که اهمیت آن در تحقیق مشخص شده است، تمام مسائل مربوط به پروژه و دارایی‌های فکری پیشین باید شناسایی شود و بر روی آن توافقات لازم انجام گیرد. همچنین حقوق و تعهدات طرفین نیز باید به‌طور واضح و شفاف مشخص شود. همچنین در حین پروژه مالکیت، نحوه دسترسی، حفاظت و محرمانگی دارایی‌های فکری ایجادشده در پروژه در توافقنامه باید مشخص شود و پس از اتمام پروژه نحوه‌ی چگونگی حفاظت، بهره‌برداری از دارایی‌های فکری و تعهدات خارج از زمان پروژه در مورد دارایی‌های فکری مشخص شود.

همچنین پیشنهاد می‌شود تحقیق جامع‌تری در دستگاه‌هایی که قبلاً کنسرسیوم تشکیل داده‌اند (مثل سازمان گسترش و نوسازی صنایع) انجام شود تا نقاط قوت و ضعف این پروژه‌ها در زمینه مالکیت فکری بررسی شده و براساس این مطالعات، توافقنامه اولیه کامل‌تری تهیه شده و به شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری پیشنهاد شود تا بتوان در نهایت توافقنامه‌های کامل‌تری درخصوص پروژه‌های مشترک و کنسرسیوم‌های آتی تدوین شود.

۴- مراجع

- ۱- گودرزی، مهدی، اسماعیلی، الهه‌السادات، مدیریت دارایی‌های فکری در پژوهشگاه‌های دولتی ایران: یک مطالعه چند موردی، رهیافت، ۵۵، پاییز و زمستان ۱۳۹۲، ۵۲-۳۳.
- ۲- ذاکر صالحی، غلامرضا، نقش دانشگاه‌ها در توسعه و نهادینه‌شدن نظام حقوق مالکیت فکری، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۸، ۱۳۹۳، ۱۰۲-۷۱.
- ۳- خانی، ریحانه، نصراللهی، زهرا، بررسی رابطه بین حقوق مالکیت فکری و توسعه (کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه‌یافته)، فصلنامه سیاست‌گذاری پیشرفت اقتصادی دانشگاه الزهرا (س)، ۳(۶)، ۱۳۹۴، ۹۳-۶۷.

دانشگاه اهمیت قابل توجهی پیدا کرده است. فقدان توجه به حقوق مالکیت فکری باعث نگرانی و از دست‌دادن انگیزه پژوهشگران و دانشمندان شده و در برخی موارد باعث می‌شود که پروژه‌ها به اتمام نرسد. در ایران، به دلیل اینکه هنوز اهمیت و ضرورت جایگاه حقوق مالکیت فکری در تحقیقات مشترک و کنسرسیوم‌ها برای دستگاه‌های اجرایی تبیین نشده است، پروژه‌های مشترک و کنسرسیوم‌ها با مشکلات زیادی روبه‌رو هستند و گاهی با شکست مواجه می‌شوند. با مطالعه دستورالعمل مدیریت و راهبری طرح‌های کلان ملی فناوری مشخص شد که تنها موضوع بهره‌برداری و فروش منافع حاصل از این طرح‌ها تعیین تکلیف شده است که البته همین امر در قراردادهای مربوط به طرح کلان ملی فناوری مسکوت بوده و پس از بررسی کنسرسیوم‌های مشترک شورای عالی عتف، توافقنامه‌ای که مشخصاً به مسائل حقوق مالکیت فکری پرداخته شده باشد، مشاهده نشد. درحالی‌که با توجه به مطالعه پیشینه تحقیق، مشارکت‌های پژوهشی مورد مطالعه مؤسسه فرانسوی دارایی صنعتی، توافق‌نامه کنسرسیوم کمیسیون اروپا و اداره مالکیت فکری انگلستان مشاهده شد که قبل از انجام هر پروژه‌ای بر سر مسائل حقوق مالکیت فکری مذاکره شده و آن‌ها یک توافقنامه‌ی پایه برای پروژه‌های مشترک تهیه کرده‌اند که در آن تمامی ابعاد حقوق مالکیت فکری مورد بحث قرار می‌گیرد و ذینفعان پروژه‌های تحقیقاتی مشترک، قبل از امضای قرارداد مشترک بر سر بندهای این توافقنامه به توافق می‌رسند. که معمولاً این توافقنامه‌ها بر سر دارایی‌های فکری قبل، حین و بعد از پروژه بحث می‌کند. بر مبنای نتایج به‌دست آمده از این تحقیق در پاسخ به سؤال اول، بندهای مشترک و متفاوت موافقت‌نامه کنسرسیوم‌های مورد بررسی در این تحقیق در زمینه حقوق مالکیت فکری به شرح زیر می‌باشد:

جدول ۳- بندهای حقوق مالکیت فکری در موافقت‌نامه کنسرسیوم‌ها

بندهای مالکیت فکری	توافقنامه کنسرسیوم کمیسیون اروپا	توافقنامه کنسرسیوم لامبرت انگلستان	توافقنامه طرح‌های کلان ملی فناوری ایران
• دارایی فکری قبلی	✓	✓	-
• دارایی فکری ایجاد شده در طول قرارداد اما خارج از شمول قرارداد فعلی	✓	-	-
• مالکیت مشترک در دارایی فکری بعدی	✓	✓	-
• حقوق دسترسی	✓	✓	-
• انتقال	✓	✓	-
• محافظت	✓	✓	-
• استفاده و انتشار	✓	✓	✓
• محرمانه بودن	✓	✓	-

درخصوص سؤال دوم که پیشنهاد راهکارهایی برای بهبود حمایت از حقوق مالکیت فکری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک در کشورمان می‌باشد، از آنجاکه در سال‌های اخیر در شورای علوم و تحقیقات فناوری، طرح‌های کلان ملی در حوزه فناوری‌های مختلف تعریف شده است، پس از

- 4- Belderbos, Rene, et al. "Co-ownership of intellectual property: Exploring the value- appropriation and value- creation implications of co-patenting with different partners." *Research policy* 43.5 (2014).
- 5- Arthur, J. F.; Hodge, R. M.; 2013; "A Model for Managing Intellectual Property, Commercialisation and Technology Transfer within a Collaborative Research Environment"; *International Journal of Economics and Management Engineering*, Vol: 7, No: 12.
- 6- Hanebuth, A., & Klossek, A. (2011). IP management in the Triple Helix context: evidence from a German research project. In *Triple Helix IX International Conference- Silicon Valley: Global Model or Unique Anomaly*.
- 7- Hagedoorn, John. "Sharing intellectual property rights—an exploratory study of joint patenting amongst companies." *Industrial and Corporate Change* 12.5 (2003): 1035-1050.
- 8- Schacht, Wendy H. "The Bayh- Dole act: selected issues in patent policy and the commercialization of technology." *Library of Congress Washington DC Congressional Research Service*, 2009.
- 9- Ewing, Thomas, A Practical guide for Valuing Intangible Assets in research and Development Institutions ,Committee on Development and Intellectual Property (CDIP), Seventeenth Session, 2016.
- 10- Mbonteh, Faithfull Munka. Open innovation and intellectual property management. MS thesis. UHasselt, 2017.
- 11- Gargate, G., & Momaya, K. (2018). Intellectual property management system: Develop and self-assess. *World Patent Information*, vol 52 (2018) 29e41.
- 12- Fact sheet on "How to deal with IP related clauses within Consortium Agreements", 2015, retrieved from: <http://www.iprhelpdesk.eu/Fact-Sheet-How-to-Deal-with-IP-Related-Clauses-within-FP7-CA>.
- 13- Manzini, Raffaella, and Valentina Lazzarotti. "Intellectual property protection mechanisms in collaborative new product development." *R&D Management* 46. S2 (2016): 579-595.
- 14- Camarinha- Matos L. M., Afsarmanesh H. (2001), A Systematic Approach to IPR Definition in Cooperative Projects. In: Camarinha- Matos L.M., Afsarmanesh H., Rabelo R.J. (eds) *E-Business and Virtual Enterprises. PRO- VE 2000. IFIP — The International Federation for Information Processing*, vol 56. Springer, Boston, MA.
- 15- Omidvar, Omid; 2013; "Collaboration for reseach and development: understanding absorbtive capacity and learning in R&D consortia across phases, levels, and boundaries", Ph.D. thesis.
- 16- INPI, 2013, "Collaborative innovation and intellectual property", paris.
- 17- European Commission, (2002), "Expert Group Report on Role and Strategic Use of IPR (Intellectual Property Rights) in International Research Collaborations".
- 18- Nugent, Neill, and Mark Rhinard. *The european commission. Macmillan International Higher Education*, 2015.
- 19- "University and business collaboration agreements: Lambert Toolkit", 2016, retrieved from: <https://www.gov.uk/guidance/university-and-business-collaboration-agreements-lambert-toolkit>.